

שעות הפנאי? או שעות בזבוז

לדעת הרמב"ם, כבוד ראשי חדשים הוא מהתורה (במדבר י', י'). ביום זה יש גם מתן פרס לנשים. נוהגות הן לא לעסוק במלאכות כבודות ביום ראש חודש ("ביאור הלכה" לשולחן ערוך אורח חיים סימן תי"ז), וכל זה מפני שהן לא השתתפו בעוון העגל ולא נשמעו לקריאה לתת מתכשיטיהן ליצירת העגל. ולכן הן עתידות להתחדש בכוח נעורים כמו שהלבנה מתחדשת בכל חודש (משנה ברורה בשם מדרש פרקי דר' אליעזר). אבל אם רוצים גם הגברים להתבטל כמותן ממלאכתם בראש חודש, מונעים מהם (משנה ברורה תי"ז ס"ק ב'). ויש שקרא לנוהג כך "בור" ("שערי תשובה", שם). גם בחנוכה יש מצוה לנשים לא לעסוק במלאכה בעת שהנרות דולקים (שולחן ערוך אורח חיים סימן תר"ע, סעיף א'), זאת מפני שהנס נעשה על ידי מעשה של יהודית שהרגה להוליפרנס, שר צבא של האויב. ושם כתב "משנה ברורה" שאם הן רוצות להימנע ממלאכה משך כל היום, יש למחות בידן, כי הבטלה מביאה לידי שעמום (פירש רש"י בכתובות נט ע"ב: "שגעון").

רואים מכאן שאדם שיש בידו שעות של חוסר תעסוקה הוא עלול להתקלקל. אישרו זאת הפסיכולוגים והקרימינולוגים בזמננו כי בתקופת חופשה מלימודים בבתי הספר, תופעות שליליות מתרבות. בעידננו שהטכנולוגיה המציאה שיפורים רבים המקלים על חיינו, מה יעשה האדם בשעות שנותרו לו בחוסר עיסוק? חלק צופים בטלוויזיה בתוכניות בידור, חלק צופים במשחקי ספורט שאחרים שוחקים [אבל זה ברור כי מי שהוא עצמו עוסק בספורט לצורך בריאות גופו, מקיים מצוה. עיין מורה נבוכים חלק ג', פרק כ"ה], חלק בוחרים בתיירות, לראות אתרים בעולם שטרם הכירו. וחלק מפני סקרנות מוטעית עוסקים יתר על המדה ב"חדשות" של אותו היום, כלומר הזמן היקר מתבזבז בדברי תוהו.

אין להכחיש כי חז"ל גינו בזבוז הזמן. כך כתבו: "אין הולכין לטרטיאות [תיאטרון] ולקרקסיות [קרקס] וכו' משום מושב לצים" (מסכת עבודה זרה יח ע"ב). וסמכו לזה אזהרתו של ספר תהלים: "אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וכו' ובמושב לצים לא ישב". ביאר בזה מהר"ל ("חידושי אגדות", שם) שיש בזה שלושה סוגים: יש צופה ב"הצגות" ונהנה בו השומע, יש צופה בעוסקים עם חיות טרף (כמו בקרקס שמפגינים שם שליטת המאמנים על אריות, דובים ונחשים), ויש צופים במיני תחבולות [בימינו מיני אקרובטיקה ולוליינות]. וכל ציפייה בתוכניות כאלו נחשבת "מושב לצים".

פגם זה ש"מבזבזים" שעות פנאי נקרא בשיגרת לשון זמננו "לצאת לבילוי", כלומר לשפשף ולהפסיד את הזמן המיותר ונהיה "בלוי".

חובת ההורים לחנך את ילדיהם שימצאו תעסוקה שהיא בונה ומועילה. על האדם להקציב זמנו לתוספת ידע תורני. עלינו לרכוש בקיאות והבנה בכל ספרי המקרא, בכל ספרי המדרש, בכל ספרי ההלכה-למעשה ובכל ספרי מחשבת ישראל. לא די לנו במה שלומדים בבית הספר. בנוסף לכך יש חובה לדעת שאר חכמות תבל, כדברי רמב"ם (הלכות יסודי התורה, פרק ב', הלכה ב', וכדברי מהר"ל, "נתיב התורה", פרק י"ד). בן אדם בזמנו צריך בוודאי לדעת יפה בכמה חכמות מדעיות אשר מהן יכיר מי שאמר היה העולם. מצויים ספרים רבים בשוק שעל ידיהם יכול האדם להרחיב ידיעותיו.

כתב רמח"ל ("אדיר במרום", עמ' ל"ב): "על כן צריך זרזיות גדולה וכו' ולקנא על הזמן העובר" [לשוא]. הנכס היקר ביותר בעולם הוא "זמן". כאשר האדם מגיע לזקנה הוא רוצה לרכוש עוד כמה שבועות חיים או לכל הפחות כמה ימים נוספים. אבל אפילו להשיג תוספת של "שעה" אחת של חיים, כבר אין ביכולתו. וכבר בימי נעוריו "בזבז" זמן יקר על תוהו ובוהו. [רעיון זה ביאר ר' יהונתן אייבשיץ, "יערות דבש", חלק א', דרוש ד', עמוד פ"ד].

מה שאמרו חכמי המשנה שהבטלה מביאה לידי שעמום (כתובות נט ע"ב) התכוונו שהמחוסר עיסוק המועיל ובונה יבא לידי מחשבות שליליות ואחר כך גם יגיע למעשים שהם רעים ומזיקים. דווקא בדורנו שהקב"ה המציא לנו מכשירים ו"המצאות" נהדרות לחסוך לנו זמן, מפני זה הרווחנו בכל יום ויום שעות מרובות אותן נוכל להפנות לאפיקים רצויים. דווקא עכשיו, יש לנצל את הזמן לפתח את היכולות המחשבתי. נתברכנו יותר מכל הדורות שקדמו לנו ועל המבוגרים להראות דוגמה לדור הצעיר. יראו נא שיודעים ההורים להעריך את ערכו האמיתי של "זמן".

חז"ל (אבות, ב') חינוכו אותנו כי כל מעשינו יהיו לשם שמים. והא כיצד יעסוק האדם בענייני חולין שלו לשם שמים? ענה על כך רמב"ם כי לכל פעולה ישנה תוצאה, ומתוצאה זו נגרמת תוצאה במדרגה שלישית ואחר כך באה השתלשלות נוספת, עד שלבסוף יגיע האדם למצוה מהמצוות או לקיום תורת ה' בהשקפתו ומדעו. וכך לשון רמב"ם: "הרי יש לך לשאול, ומה תכלית [מטרה] של הישיבה על הכסא? ואז ייאמר שירום היושב עליו ויגבה מעל הארץ. ותשאל עוד ותאמר ומה תכלית [מטרה] ההרמה מעל הארץ? ויענו לך: לכבד את היושב בעיני רואהו. ותשאל, ומה תכלית כבודו בעיני רואהו? ויענו לך, כדי שייראו ממנו. ותשאל ותאמר, ומה תכלית היותו ראוי? ויענו לך, כדי שתהיה פקודתו נשמעת. ותדרוש עוד, ומה תכלית ההישמעות לפקודתו? ויענו לך, למנוע בני אדם מלהזיק זה את זה. ותדרוש עוד מה התכלית לזה? ויענו לך כדי להתמיד תקינות מצבם. וכך צריך תמיד בכל תכלית שתופיע, עד שיסתיים הדבר במענה 'אל רצון הקב"ה בלבד" ("מורה הנבוכים", חלק א' פרק ס"ט ועוד. עיין על כך דבריו בהקדמתו לאבות, פרק חמישי).

גם רמח"ל הזכיר זאת בקצרה: "כי כבר יהיו ענינים משמשים לדבר זה מיד, ויש שיהיו משמשים למשמשים אחרים. עד שאחר גלגול של ענינים רבים הנמשכים זה

אחר זה יגיעו אליו [לקיום מצות ה']. ואולם יהיו הדברים באיזו מדריגה שיהיו, הנה ראוי שלא ינטלו אלא לכוונה זו, למה שיגיע מהם אפילו אחר עשר מדריגות עזר אל השגת התכלית, ולא לכוונה אחרת, כלומר תאווה או מותרות" (דרך השם, חלק רביעי, פרק ט').

ידוע שחז"ל פסלו לעדות את המשחק בקובייה. לא מפני חשש גזל, אלא "מפני שהוא מתעסק בעסק שאין בו תועלת ליישוב העולם. ויסוד הוא בתורתנו שאין ראוי לאדם להעסיק את עצמו בעולם הזה, אלא באחד משני דברים: או בחכמה להשלים בה את עצמו או בעסק שיועיל לו בקיום העולם כגון אומנות או מסחר" (רמב"ם, פירוש המשנה, סנהדרין פרק ג', משנה ג').